
Recensioner

Lars Jadelius: *Folk, Form och Funktionalism. Om allmänt och gemensamt i offentlighetens arkitektur - med utgångspunkt från Helsingborgs Konserthus.* (avhandling, CTH Arkitektur) Göteborg 1987.

Konserthuset och dess teatterum - ett arkitekturifierat samhälleligt universum.

Sten Gromark *Byggnadsplanering, CTH*

Lars Jadelius, en arkitekt med ursprung i 60-talets radikala klimat på arkitekturskolorna och i synnerhet Chalmers, har nyligen framlagt en doktorsavhandling, som med utgångspunkt i en fördjupningsstudie av Markelius konserthus i Helsingborg från 30-talet försöker urskilja teatterummets samhälleliga symbolik i ett historiskt ljus, från Västerlandets gryningsljus och fram till den moderna rörelsens konvulsiviska brytpunkt, och mot det gamla samhällets förlegade arkitektursymbolik. Angreppssättet och temat är väl valt. Det förtjänar all respekt för sina djupgående ambitioner. Avhandlingen har redan recenserats på annat håll. Här vill jag bara tillfoga några reflektioner kring materialet, fångade under några dagars intensivläsning.

Först skall det nog omedelbart sägas att man gärna beklagar författarens beslut att inte fullfölja sin första ingivelse att ge konserthusbygget och Sven Markelius en framskjuten ställning i avhandlingen. Den struktur som arbetet nu fått domineras av en i mitt

tycke onödigt diger och överdimensionerad refererande inledning. Den är en för läsaren stundtals tröttnande text som dock på ett ambitiöst sätt försöker gå på djupet i de historiska grundvalarna för föreställningen om teatterummet som en arkitekturifiering av samhällets teater. Lars Jadelius är intressantare och texten bränner slutligen till punktvis när han äntligen närmar sig Markelius konserthus. De här ojämna proportionerna mellan referat och empiri tycker jag gör onödig skada åt anrättningen. Stoffet hade mått bättre av det omvända förhållandet. Lars Jadelius kommenterar själv vid ett tillfälle angående just Konserthuset att "här finns inte utrymme att tränga in i alla detaljer..." (s. 102). Det borde det nog ha funnits.

Dessutom, efter detta i mitt tycke mycket givande mittparti, återgår tyvärr författaren till den mera tungrodda mässande texten i inledningen vilken sedan avslutas i en obligatorisk gestaltande slutvinjett där tes och antites får se sig övervunna av Jadelius

präktiga nya syntes av *konkret allmänhet och öppen gemenskap*. Arkitekturteoretiskt tycks också Lars Jadelius ha svält Norberg-Schulz's *genius loci*, den arkitekturteoretiskt grundläggande principen om en Platens Arkitektur, om inte med hull och hår så dock till fullo (s. 182).

Visst har det här materialet sina sinnrika poänger och visst tillförs förståelsen av funktionalismen nytt stoff genom Lars Jadelius' avhandling, men dessa effekter förtas av den alltför krampaktiga begreppsexercisen och den självbespeglade preciosa och allvetande tonen. Ett visst mått av ödmjuk nyfikenhet hade inte skadat!

Men det är klart - det skall fan till att skriva en avhandling idag - det är sannerligen inte så lätt som det ser ut. Arbetsvillkoren är för det mesta usla, belöningen obefintlig såväl som handledningen, karriären låst och kritiken lika hänsynslös som extremt krävande.

Mot den bakgrunden är det förunderligt att arkitekturforskningen dock under de senaste åren frambragt en serie avhandlingar med en stadigt stegrad kvalitet och vetenskaplig stadga - låt vara med några undantag. Den största förtjänsten med Lars Jadelius framlagda arbete är att det mycket väl ansluter sig till en viss nu hävdvunnen profil och orientering inom den del av det arkitekturvetenskapliga samhället som vill vara *historisk, teoretisk* och *empirisk*.

I inledningen är man tacksam att Lars Jadelius inte tagit Gunnar Myrdal på orden och ytterligare belastat framställningen med politiska och ideologiska etiketter som en varudeklaration inför textens penetrering.

Några direkt förutfattade meningar framskymtar därför lyckligtvis inte med annat än att författarens personliga perspektiv på funktionalismen i mycket präglas av personliga och tidsbundna erfarenheter.

Ett genomgående och centralt tema är hurvida funktionalismen kan betraktas som en i grunden demokratisk eller rent elitistisk arkitekturströmning - den arkitekturifierade universella klasslösheten? "And you think you are so clever and classless and free.." som Lennon sjunger i *Working Class Hero*. Är funktionalismen kanske att betrakta som förment demokratisk elitism?

Tyvär blir man inte riktigt på det klara med Lars Jadelius personliga inställning till funktionalismen, den tycks vackla mellan otydliga och motsägelsefulla ståndpunkter. Intressant att notera är hur synen på funktionalismen i Lars Jadelius' text förändrats sedan det glansfulla och radikala 60-talet in i den postmoderna självbespeglings tider varv. Funkisen var ursprungligen en motsägelsefylld utväxt ur 1800-talets progressiva borgerlighets djupare insikter, dess främsta företrädare var alla sprungna ur en borgerlig värld och världsbild som Lars Jadelius mycket riktigt påpekar - kanske funktionalismen är det sista uttrycket för den borgerliga revolution som startar 1789?

Den genomgående idé som framskymtar om hur mycket av omedvetna projektioner av samhällslivets relationer som står att utläsa i arkitektoniska verk anser jag mycket fruktbar och här gestaltad på ett förtjänstfullt sätt. I en tid då kanske alltför mycket forskning ägnas åt bostadens arkitekturfrågor är det välgörande att se en

avhandling som behandlar en offentlig kulturbyggnad.

Det är vidare intressant att reflektera över parallellen mellan hemmet – bostaden som en gestaltning av varje människas inre universum som i Pierre Bourdieu's reflektioner kring kabylska bosättningar och teatern som en arkitekturifierad sinnebild för en villkorlig samhälls- och kulturgemenskap. Parallellen med hemmet som personligt universum och kyrkorummet som samhällets symboliska hemvist är också intressant. Dock har väl ändå kulturpalatset - en humanistisk kyrka - en sekulariserad världs egentliga hedniska kultplats? - en annan dignitet eller art av inflytande i produktions-systemet än inhysningen av arbetarklassen?

Per Råbergs klassiska arbete om funktionalistiskt genombrott i Norden må vara överspelat av tiden vid det här laget - Råberg kanske handskades väl lättsinnigt med funktionalismen som arkitekturrörelse - men jag kan inte låta bli att tycka att hans sätt att framställa sin sak är väl så mycket mer klargörande än Lars Jadelius' vilket ibland hamnar på gränsen till det dråpligt mystifierande. Ibland hemfaller den senare dock trots allt till slutsatser som mycket liknar Råbergs; funkis var exempelvis inte i första hand ett steg mot en sakligare och mer ändamålsenlig arkitektur - den var också sken, spegling och yta, precis så som postmodernismen anses vara idag!

Är det kanske så som Lars Jadelius låter antyda, genom en referens till Athanasios Kouzelis, att postmodernismen på samma sätt som funktionalismen riskerar att i praktiken bli ett fångslande nyttomönster för

vardagslivet i stället för den inbjudande och befriande arkitekturrörelse den så gärna vill vara.

Lars Jadelius är bäst när han ägnar sig åt det strikt empiriska och själva arkivstudiet kring konserthusbygget. När han bara refererar i det oändliga i huvudsak i den gigantiske lärofadern Elias Cornells fotspår blir han en något osjälvständig epigon. Det stora civilisationskritiska perspektivet i Norbert Elias anda är i och för sig sympatiskt, men Lars Jadelius borde ha satsat sina aktier i ett företag där han kände sig mer hemma och inte låtot detta förbli avhandlingens huvudinnehåll. Låt istället det konkret verkliga få träda fram på scenen!

Jag skulle också slutligen vilja tillägga några mer tekniska detaljsynpunkter på denna avhandling. Man behöver kanske inte gå så långt som till att påtala bristen på biografiskt material men man frågar sig exempelvis varför den intressante arkitekten Markelius inte fått en fylligare presentation.

Författaren skriver också ibland om vissa företeelser som om de vore för alla redan kända fakta och referenspunkter. Vidare, när det sägs något viktigt - och det händer inte så sällan - så har författaren för säkerhets skull redan strukit under detta åt oss... Det hade också varit en fördel om det typologiska synsättet bättre kunnat göra sig gällande i Lars Jadelius' avhandling. Han bifogar visserligen en lånad analysmodell för just teatertrummen men leder inte denna vidare i kontakt med konserthuset. Citat och referattekniken är, tycker jag, tveksam; notsystem enligt Harvardmodellen är litet trötande. Det har förmodligen blivit så av tekniska skäl.

Text- och språkbehandlingen skulle jag hålla för något osäker. Man frågar sig varför Lars Jadelius valt en så överakademisk ton i sin text i full vetskap om att han därmed kanske utestänger potentiella "folkliga" läsarskaror. Ämnet rymmer en stor och bred potential för allmängiltighet, men det valda framställningssättet, bokkonceptet till trots, förtar dessa möjligheter. Den låga typografiska kvalitén skämmer tyvärr i onödan

detta arbete likaså den ibland undermåliga bildreproduktionen. Anslaget däremot - att göra en arkitekturbok för större publik - förtjänar all heder. Bättre sätt att föra ut kunskap som annars gärna stannar på dammiga arkivhyllor finns det nog inte. För en breddad samhällelig arkitekturkultur - med arkitekturforskningen som ett bland många medel!

Sten Gromark

Sam Hägglund: *Storstockholmsproblemet - dess uppkomst, politisering och lösning*. Samhällsplaneringens historia KTH. Stockholm 1987.

Stora stygga vargen - Stockholm?

Johan Rådberg
Stadsbyggnad, KTH.

Stora stygga vargen vars högsta mål i livet är att få äta upp de små grisarna - är det en bra bild av Stockholm och förortskommunerna?

I varje fall ligger den bilden snubblande nära till hands när man läser Sam Hägglunds avhandling om Storstockholmsproblemet. Avhandlingen för oss tillbaka några årtionden i tiden till 50- och 60-talen, en tid som ifrån dagens horisont kan te sig som den verkliga guldåldern, då det verkligen var rejäla tag i stadsbyggandet. Stockholm trampade ur barnskorna och blev en storstad - en världsstad. Grävskoporna och pålkranarna gick ibland dygnet runt och färgstarka politiker som Hjalmar Mehr, Helge Berglund och Joakim Garpe satt bakom

spakarna i Stockholms stadshus. Det var då tunnelbanorna byggdes ut, det var då man byggde Vällingby och Farsta, beslutade om Järvafältets utbyggnad. Det var då förortskommunerna - mer eller mindre mot sin vilja fick ta på sig merparten av bostadsbyggandet i regionen. Grunden för miljonprogrammet i Storstockholm lades.

Hägglunds avhandling har blivit en krönika över förhandlingsturena mellan Stockholm och förortskommunerna, en krönika med många dramatiska och pikanta inslag. Lex Bollmora-överenskommelsen, den samordnade bostadsförmedlingen och tillkomsten av storlandstinget 1966 är några politiska stridsfrågor som Hägglund lyfter fram ur historien. Som historisk läsning är

det underhållande och intressant, i långa stycken rentav spännade, något man inte är bortskämd med i avhandlingar. Det beror nog i lika delar på att stoffet är givande och på att Hägglund är en god stilist, som skriver en journalistiskt rapp och effektiv prosa. Avhandlingens svagheter ligger på det teoretiska planet, vilket jag återkommer till.

Åren omkring 1960 seglade frågan om samordningen av Stockholms utbyggnad upp som ett politiskt problem av första ordningen. Regeringen höll ögonen på utvecklingen och ville driva fram en enhetslösning. Från olika håll propagerade man för att förortskommunerna och Stockholm skulle föras samman i en stor "enhetskommun". Det skulle ha betytt att Stockholm slukat sina mindre grannar. Men någon enhetskommun blev det aldrig; i stället skapades ett Storlandsting, till vilket man förde vissa sektorer med särskilt stort behov av samordning: regionplanering, kollektivtrafiken, sjukhusen mm.

Hägglund menar att att förortspolitikerna manövrerades in i en situation där de inte hade något annat alternativ än att acceptera storlandstinget mycket tack vare ett skickligt användande av hotet om enhetskommun från Hjalmar Mehrs sida.

"Mehr anslog emellertid en försonlig ton gentemot förortskommunerna och talade om det dittills positiva samarbetet och betydelsen av ett fortsatt samarbete för att slutgiltigt lösa frågan. Genom det skickliga sättet att föra fram sitt storlandstingsalternativ som ett 'realistiskt' förslag mellan de två 'ytterligheterna' enhetskommun och status quo, manövrerade Mehr in förortskommunerna mellan Scylla och Charybdis. Budskapet kunde tolkas så, att förorternas enda möjlighet att behålla sitt självstyre var att styra in på den medelväg som redan definierats av Mehr."

Ja, så gick det antagligen till. Från förortspolitikerns synvinkel var det inte oviktigt att kommunen överlevde som självständigt subjekt; bättre alltså att få något kvar av kakan än ingenting alls.

Turerna i förhandlingarna om inrättandet av detta Storlandsting var många och invecklade, och Hägglund finner i dessa en parallell till den moderna matematiska spelteorin. Spelteorin utgår från en mycket strikt formaliserad situation med en eller flera spelare, som står inför olika handlingsalternativ, vilkas utfall kan bli positiva eller negativa, beroende på vilket alternativ de andra parterna väljer. För sådana spelsituationer har matematikerna utvecklat teorier med det främsta syftet att man skall kunna förutsäga "bästa möjliga" strategi för en viss spelare med utgångspunkt från hur man kan anta att motståndaren värderar olika tänkbara utfall. Det mest bekanta exemplet på den matematiska spelteorins tillämpning är väl Herman Kahns studier av nukleär avskräckningsstrategi under 60-talet.

Vad har nu spelteorin att göra med samordningen mellan Stockholm och förortskommunerna? Ja det vete fåglarna. Hägglund vill pressa in sina historiska exempel i denna strikt formella teori, men försöket övertygar knappast. Därtill är teorin alltför abstrakt och schematisk och den verklighet som det handlar om här alltför komplex.

Den kan möjligen lämpa sig för ett förintelsespel med två nukleära supermakter, eller för den ständigt pågående kampen mellan Stygga vargen och grisarna. Men det blir en halsbrytande förenkling när man som Hägglund betraktar alla förortskommunerna som en enda spelare i detta stora förhandlingsspel, antingen de är stora eller små, rika eller fattiga, antingen de har haft vänstermajoritet eller varit borgerliga. Inte kan man heller bortse från andra komplicerande faktorer som den politiska intressegemenskapen mellan stadshuspolitiker som Mehr och Garpe (s) å ena sidan och förortspolitiker som Eliasson och Sköldin (s) å andra sidan ?

Stockholms stad är väl i så fall den enda verkligt entydiga spelaren i spelteoriens mening. Men är det rimligt att betrakta Stockholm som en spelare med entydiga mål och värderingar av spelutfall, oberoende av vilket politiskt block som haft makten i stads-huset? Det låter inte övertygande.

Min stora invändning emot spelteori för att förklara förhandlingstureorna i Storstockholms utbyggnad är emellertid att den abstraherar bort det konkreta innehållet i planeringen. Var skall nya bostadsområden byggas, hur stor andel skall byggas i flerfamiljshus eller småhus, var skall nya områden för kontor och industri förläggas, hur skall nya tunnelbanegrenar dras? Det är till syvende och sist sådana konkreta frågor som planering handlar om, eller borde handla om. I Hägglunds krönika är det *formerna* för besluten som står i förgrunden, inte innehållet.

Hägglunds utgångspunkt är att storstockholmsproblemet löstes genom inrättandet

av storlandstinget på 60-talet. Politikerna i Stockholms stadshus lyckades efter en lång period av förhandlingar (med skicklighet och tur) manövrera förortskommunerna till underkastelse under huvudstadens beslutsapparat men utan att dessa behövde ge upp sin formella självständighet.

Slutet gott - allting gott, menar Hägglund och ägnar sig åt analyser av förhandlings-spelet bakom lösningen. Men vad betydde denna lösning i praktiken? Är det inte så att Storstockholms utbyggnad även efter denna "lösning" har präglats av ryckighet, osäkerhet och inbördes konkurrens mellan olika kommuner?

Tjugo år efter Storstockholmsproblemets "lösning" kvarstår på det hela taget alla de gamla problemen att samordna stadsbyggnandet i Stockholm och förortskommunerna. Man frågar sig då om det verkligen är så intressant att försöka härleda de olika turerna bakom 60-talets "lösning". Den stora frågan är väl snarare hur det kommer sig att samordningsfrågan så länge stod emot alla försök till lösningar och fortfarande tycks göra det.

För samordningsproblemet är ju av gammalt datum - mer än hundra år. Redan på 1870-talet uppstod förstäderna Sundbyberg och Liljeholmen utanför Stockholms stads jurisdiktion och utan samordning med stadens stadsbyggnadspolitik. Inte förrän efter sekelskiftet började Stockholms politiker försöka lösa problemen med stadens fortsatta utbyggnad och då med markköp och inkorporeringar som de främsta medlen. De stora markköpen i Brännkyrka och Bromma var med dåtida mått imponerande, ja de står

sig även vid jämförelse med 60-talets markaffärer i Sättra och på Järvafältet. Under 1920-talet startades de första generalplane- och regionplanearbetena. Samordningsproblemet för Storstockholm såg ut att ligga mycket nära sin lösning under 1920-talet redan. Den frågan tränger sig fram: hur kom det sig att man inte lyckades den gången? Hur kom det sig att Stockholm väntade ända tills marken inom stadsgränsen faktiskt var fullbyggd i slutet av 1950-talet innan stads- och huspolitikerna tog itu med samordningsfrågan?

Då var ju förhållandena, som Hägglund visar, inte alls lika fördelaktiga för staden.

Den styrkeposition som staden hade ännu på 1920- och 30-talen hade förskjutits till förorterna. Var det bara bristande förtänksamhet och så kallad beslutsvånda som gjorde att staden försatte de gyllene tillfällena på 20-talet och 30-talet? Det hade varit intressant att ställa frågan om Storstockholms problemets lösning utifrån ett sådant perspektiv.

Men det hade som sagt varit en annan historia. Vi får hoppas att "Storstockholmsproblemet" skall locka forskare att fortsätta att gräva i de historiska arkiven.

Johan Rådberg

Anders Ekholm: *Systemet människa-byggnadsverk. Ett ontologiskt perspektiv.* (avhandling, LTH-Arkitektur) Lund 1987.

Arkitektur och vetenskaplighet

Tore Nordenstam
Bergens Universitet

Den syn på arkitekturforskningens område som Anders Ekholm framlägger finner jag tilltalande. Han vänder sig mot uppfattningen att arkitektens arbete inskränker sig till att utforma byggnadsverk "med avseende på olika tekniska, funktionella och estetiska egenskaper", som han karakteriserar som "den traditionella uppfattningen om arkitektens arbete" (s. 13). Arkitekter arbetar inte bara med att utforma byggnadsverk, säger Ekholm, de påverkar också dem som använder och upplever byggnadsverken.

Detta ingår redan i arkitektens projekteringsarbete: "I projekteringen ingår att bestämma egenskaperna hos dessa delar så att de kan ingå tillsammans i en gemensam helhet med de åsyftade egenskaperna" (s. 13).

Avhandlingens grundläggande budskap kan sammanfattas i följande tes:

Alla byggnadsverk är helheter som är uppbyggda av ett antal delar; dessa helheter har egenskaper som inte delarna har; och dessa helheter ingår i sin tur i vidare sammanhang,

i större helheter – de helheter som uppstår när människor använder och upplever byggnadsverken. Även dessa har egenskaper som inte kan reduceras till delarnas egenskaper.

Om man kallar egenskaper hos helheter som inte restlöst kan återföras till delarnas egenskaper för 'framkommande egenskaper' (på engelska 'emergent properties'), så, enligt Anders Ekholm, kan man säga att alla byggnadsverk har framkommande egenskaper, och vidare att alla byggnadsverk ingår i större helheter som också har framkommande egenskaper. I avhandlingen fokuserar han sig på de helheter som uppstår när människor använder och upplever byggnadsverk. Sådana helheter kallar han för 'systemet människa-byggnadsverk'.

Människa-byggnadsverk-helheter har alltså framkommande egenskaper, enligt denna tes. Man missar något viktigt om man till exempel bara studerar delen människa för sig och delen byggnadsverk för sig. Man hamnar då i en reduktionistisk fälla. Samma misstag gör man sig skyldig till om man betraktar samhället som en kombination av fristående delar, till exempel sociala system, å ena sidan, och bebyggelse och andra inslag i de sociala systemens omgivning, å andra sidan. Då undgår man att se den helhet som uppstår när brukarna använder byggnaderna, och man riskerar att förbise de delar som ingår i de helheter som helheten samhälle består av (s 210).

Ett typexempel på en framkommande egenskap är, föreställer jag mig, en sådan egenskap som 'majestätisk'. En byggnad som Keops-pyramiden kan sägas vara majestä-

tisk som helhet, något som man näppeligen kan säga om de delar som byggnaden består av betraktade var för sig.

Byggnadsverk har normalt till funktion att ge brukarna sådant som skydd mot klimatet och skydd mot inkräktare och överhuvudtaget att fungera som ägnade platser för olika slags mänskliga aktiviteter. Att man bryr sig om att uppföra byggnadsverk beror just på att man prioriterar tillfredsställandet av sådana behov. Det är därför inte någon särskilt uppseendeväckande tes att byggnadsverk har framkommande egenskaper. Det ligger, kan man säga, i sakens natur.

De *teser* som framförs i Ekholms avhandling förefaller mig inte kontroversiella eller originella, vilket inte förhindrar att de kan behöva upprepas gång på gång till dess att helhetsperspektivet sitter i ryggmärgen på alla berörda parter. Det originella i avhandlingen ligger i det tillvägagångssätt som han har valt för att underbygga de i och för sig föga sensationella teserna. Avhandlingens styrka - och samtidigt dess svaghet - ligger i själva *systematiken*. Det som framför allt kännetecknar denna avhandling är strävan efter *vetenskaplighet*.

Bakgrunden för arbetet är, skriver han på s. 11, "den oklarhet som råder om de teoretiska grunderna för arkitekturforskning och projektering". Författaren vill bidra till att minska denna oklarhet. "Avhandlingens syfte är att bidra till ökad klarhet om de teoretiska grunderna för forskning och projektering inom arkitekturområdet" - det är den första meningen i förordet (s 7). I förordet heter det vidare att arkitekturområdet idag saknar "på vetenskaplig grund utarbetade

allmänna begrepp och teorier om sitt kunskapsobjekt" (s 7).

Anders Ekholms projekt har alltså varit att bidra till att på vetenskaplig grund utarbeta allmänna begrepp och teorier om arkitekturkunskapens kunskapsobjekt. Jag föreställer mig att detta företag, om det lyckas, inte nödvändigtvis medför några större ändringar i praxis. Vinsten skulle först och främst ligga på det teoretiska planet. Ämnet projekteringsmetodik och allmänt arkitekturforskningen som vetenskap skulle vinna i vetenskaplighet och med större självkänsla än tidigare kunna uppträda med anspråk på att bli behandlade som fullvärdiga partners i vetenskapernas värld.

Vad innebär det då att arbeta vetenskapligt? Det finns det olika uppfattningar om både i den vetenskapsfilosofiska litteraturen och i praxis på de olika fackvetenskapliga områdena. Anders Ekholm placerar sig tydligt och klart i det vetenskapsfilosofiska landskapet genom att välja en bestämd vetenskapsfilosof som utgångspunkt för sitt arbete med arkitekturforskningens grundlagsproblem: Mario Bunge, en nu bortåt sjuttio år gammal vetenskapsteoretiker med bakgrund i fysik.

Bunge är upphovsman till ett systematiskt arbete som i god gammal filosofisk stil försöker ge ett helhetsperspektiv på människan, vetenskapen och världen. Bunges *Treatise on Basic Philosophy* började med en volym om semantiska ämnen (mening och referens) år 1974, och hade år 1985 kommit fram till det sjunde bandet med formalvetenskaperna och de fysiska vetenskaperna som ämne. Ytterligare två volymer har aviserats och har kanske hunnit

utkomma nu, en volym om samhällsvetenskaperna och biologi, och en om etik.

Till det som har gjort just detta bidrag till vetenskapsfilosofin tilldragande för Anders Ekholm hör, antar jag, både Bunges intresse för hur helheter byggs upp av delar samt strävan att uttrycka sig exakt. Bunge lägger vikt vid att komplexa helheter kan ha framkommande egenskaper och understryker att detta gäller till exempel för samhällen (så som 'samhälle' definieras av Bunge). På s 191 i volym 4 av *Treatise on Basic Philosophy* finner man hypotesen att alla samhällen har framkommande egenskaper. I analogi med detta framlägger Anders Ekholm hypotesen "att det vid människans användning och upplevelse av byggnadsverk uppkommer en helhet med nya egenskaper" (s 14).

Det som är problematiskt med dessa påståenden är inte deras sanningsvärde. Det förefaller okontroversiellt att påstå att samhällen har egenskaper som helhet som inte restlöst kan hänföras till de ingående delarnas egenskaper. Och det förefaller lika okontroversiellt att säga detsamma om helheten människa-byggnadsverk. Men det förefaller mig diskutabelt att karakterisera sådana utsagor som *hypoteser* som skall *prövas* med vetenskapliga metoder för att därefter framstå som mer eller mindre gott bekräftade eller vederlagda vetenskapliga utsagor om världens beskaffenhet.

Ekholm efterlyser på vetenskaplig grund utarbetade allmänna begrepp och teorier om arkitekturens forskningsområde, om byggnadsverk, och om människors sätt att använda och uppleva byggnadsverk. Han förutsätter tydligen att alla vetenskapsgrenar,

som verkligen vill leva upp till vetenskapens ideal, måste bygga på sådana på vetenskaplig grund utarbetade allmänna begrepp och teorier. Vad detta innebär närmare bestämt utlägger Ekholm på det viset att vetenskapande på ett visst område av verkligheten, som består av ett antal konkreta ting och deras egenskaper, måste utgå från en mera allmän teori om ting och deras egenskaper. Därmed placeras ontologin som ett allmänt fundament för all vetenskaplig verksamhet som angår konkreta ting och deras egenskaper. Uttrycket 'konkreta ting och deras egenskaper' skall, antar jag, tolkas i vid mening så att också samhällsvetenskaperna kan räknas in här

Det är ett diskutabelt påstående att vetenskaplighetens garant är en allmän ontologi av det slag som exemplifieras av Mario Bunges stora försök att framställa en systematisk filosofi. Om man ser sig runtom i vetenskapernas värld, så kan man upptäcka det ena förment vetenskapliga området efter det andra som är i samma situation som arkitekturkunskapen: de saknar en fast grund i mera allmänna teorier om konkreta ting och deras egenskaper.

I de humanistiska ämnena, som behandlas styvmoderligt av Bunge, finner man vanligen inte något sådant fundament. Jag tänker på ämnena som historia och konstvetenskap och nordisk filologi och filosofi. På dessa områden, liksom på samhällsvetenskapernas domäner, brukar man inte finna allmänbegrepp och -teorier som bygger på än mera allmänna teorier av det slag som Ekholm efterlyser, i alla fall inte i någon välartikulerad, systematisk form. Den sortens framstötningar som Bunge och Ekholm står

för torde höra till ovanligheterna i vetenskapernas värld.

Det kan givetvis vara så på ett vetenskapsområde att där faktiskt finns ett mer eller mindre väl genomarbetat begreppssystem och en mer eller mindre fast teorigrund utan att detta artikulerats särskilt väl. Låt oss skilja mellan *det som finns i praxis* och *det som artikulerats*.

Den artikulerade delen av en vetenskaplig praxis är normalt som toppen på ett isberg. Den artikulerade delen av en vetenskap är bara en liten del av den vetenskapliga praxisen, som till största delen existerar i form av aktiviteter som utövas enligt en enighet som uppstår genom bestämda inövningss procedurer och samarbetsformer. Om man vill orientera sig i detta slags förhållanden, måste man vända sig till andra skribenter än Mario Bunge.

Hos Bunge talas det inte mycket om vetenskapernas tysta förutsättningar. Det är den explicita kunskapen som står i förgrunden i Bunges filosofiska landskap. Att också den uttryckligen formulerade kunskapen 'til syvende og sist' bygger på enighet i handling är en poäng som lyser med sin frånvaro hos Bunge. (Det är Ludwig Wittgenstein som fört fram den sortens synpunkter i vetenskapsfilosofin. Thomas S Kuhns arbete om vetenskapliga paradig - *The Structure of Scientific Revolutions* från 1962 och 1970 är det mest kända om än inte det mest djuplodande arbetet i denna tradition.) (Jfr. Mario Bunge, *Treatise on Basic Philosophy*, Vol 5, s. 77-80, avsnittet "Tacit and Explicit Knowledge").

Att det skulle vara nödvändigt att artikulera alla grundläggande antaganden och begrepp på ett område och klart framställa deras förbindelser så att man får det som Ekholm kallar för en teori om respektive vetenskapsgrens kunskapsobjekt stämmer inte med allmänt accepterad praxis på olika vetenskapsområden. På mitt eget område, filosofins, finns det inte någon teoribildning av det slag som Ekholm efterlyser och som skulle kunna utgöra den filosofiska verksamhetens fasta fundament.

På andra humanvetenskapliga områden tror jag att situationen brukar vara ungefär densamma som i filosofin. Historiker har normalt inte någon teori om historia som de utgår från. De skolas enligt viss praxis styrd av vissa paradig som till stor del förblir oartikulerade: mönsterprestationerna visas fram till elevernas efterföljd. Historiker måste bygga på vissa förutsättningar. De måste ha ett begrepp om historia; de måste ta del av en repertoar av tekniker som kännetecknar området (till exempel källkritiska metoder); de måste ha gjort sig förtrogna med ett antal mönsterbildande exempel på området; och dylikt. Sådana saker är centrala inslag i historikernas paradig och med tillämpliga modifikationer gäller detsamma för alla andra vetenskapliga paradig. Att klargöra delar av de paradig som styr en vetenskaplig praxis kan vara en nyttig uppgift, särskilt i kris-situationer. Men den verksamheten kan anta många andra former än den procedur som Bunge går in för.

Med andra ord betraktar jag det inte som nödvändigt att utarbeta allmänna teorier baserade på ändå mera allmänna teorier av det

slag som Bunge sysslar med för att ett vetenskapsområde med rätta skall kunna kallas för 'vetenskapligt'. Men även om detta inte är *nödvändigt*, så kan det ju vara *nyttigt* och *klargörande*? Jo, det kan det kanske vara. Jag uppfattar Ekholms arbete som ett bidrag till paradigmatvecklingsarbetet på projekteringsmetodikens område och allmänt på arkitekturkunskapens område och när Anders Ekholm väljer att bygga på Mario Bunges speciella systematik, kan man se på detta som ett slags experiment: han visar fram vad man kan göra och indirekt också vad man inte kan göra med detta slags intellektuella resurser.

Genom att i tämligen stor skala utföra detta experiment har Ekholm gjort det möjligt för andra att någorlunda raskt sätta sig in i ansatsen och att ta ställning till dess fruktbarhet för det som man själv intresserar sig för. Redan detta är en respektabel intellektuell prestation. Ty Bunges systematik är svåröverskådlig och måste vara mycket tidsödande för en utomstående att sätta sig in i. Bunge skriver på ett logiskt vis med många symboler och formler, och han definierar efterhand så många uttryck att det blir lika svårt att hålla det hela samman som det är att lära sig ett främmande språk. Ungefär hälften av Ekholms avhandling består av en popularisering av delar av Bunges systematik, hela tiden med tanke på dess möjliga tillämpningar på arkitekturområdet.

Utan att ha granskat varje detalj i dessa kapitel (kap 2-4 i avhandlingen) har jag fått ett intryck av att Bunges definitioner återges på ett rimligt vis och för det mesta med mycket mindre formella uttryck än de som Bunge

själv använder. Resultatet är oftast mera läsligt än Bunge själv. Å andra sidan har jag också ibland erfarit ett behov av att se efter hur Bunge själv formulerar sig, och att se på det sammanhang som Bunges definitioner ingår i.

Låt mig ta upp ett sådant exempel. På s 122 i Ekholms avhandling finner man följande sats: "En *aktivitet* definieras som en följd av målinriktade handlingar" och i parentes en hänvisning till Bunge, volym 4, sidan 197. Här hoppade jag till av det skälet att begreppet 'handling' inte passar särskilt bra in i Bunges begreppsvärld. Bunge utgår från ting och deras egenskaper; i tingens värld finner man händelser men inte handlingar som är något som hör hemma i människornas värld. Jag gick då till sidan 197 i volym 4 av Bunges verk, och där står mycket riktigt följande:

"A system performs an activity if it executes a sequence of goal-directed actions". Ekholms referat är alltså riktigt, men ändå är det något som inte stämmer enligt mina intuitioner. Jag går då vidare och ser på vad Bunge säger om "actions" och finner följande på sidan 6 i samma volym: "one thing *acts* upon another if it modifies the latter's behavior line, or trajectory, or history. The acting of thing *a* on thing *b* is symbolized $a \rightarrow b$ ".

Och nu är det klart att Bunge inte skriver om det vi normalt menar med 'handlingar'. Det han skriver om är något man skulle kunna kalla för 'påverkansrelationer'. Ett ting kan påverka ett annat, som när en femtiokilos blyklump faller ned på ett kristallglas.

I detta exempel talar alltså Ekholm om

'handlingar' och Bunge om 'actions', men det visar sig att uttrycket 'action' har en specialbetydelse hos Bunge som man inte får reda på i Ekholms referat. Hos Ekholm får man ett intryck av att Bunges begreppsapparat ligger närmare vardagslivets begreppsvärld än vad som faktiskt är fallet. Detta illustrerar en fara som hela tiden är närvarande i Ekholms framställning: en lång rad uttryck definieras på speciella vis, delvis med hjälp av uttryck som inte definieras i hans avhandling, och läsaren pendlar fram och tillbaka mellan de inarbetade begreppen och de föreslagna rekonstruktionerna. För att undgå detta måste man gå vidare till Bunge själv och på allvar utsätta sig för den ansträngning som det innebär att tänka *inom hans system* och därvid hålla alla utomstående inslag borta.

Påverkans exemplet pekar på en egenhet i Bunges filosofi som Ekholm inte lägger någon särskilt vikt vid i sin presentation, nämligen att det handlar om en systematisk *rekonstruktion* av ett stort antal redan existerande *begrepp*. Bunge försöker bygga upp en begreppsvärld, där man återfinner rekonstruerade varianter av ett stort antal redan existerande begrepp. Definitionen av 'mänskligt samhälle' ('human society') på s. 189 i volym 4 av *Treatise on Basic Philosophy* är ett exempel bland många. Själva definitionen upptar nästan en hel sida; den använder en lång rad tidigare definierade specialuttryck; och kräver alltså att läsaren sätter sig in i stora delar av de föregående arbetet i volym 1-4.

Ett krav som begreppsrekonstruktioner av detta slag rimligtvis bör uppfylla är att de tar vara på kärnan i de redan existerande be-

greppen. Om Bunges definition av 'mänskligt samhälle' skall vara adekvat måste den vara på centrala inslag i det som vi brukar mena med ett 'mänskligt samhälle'. Man kan säga att den föreslagna rekonstruktionen bör stämma någorlunda väl med våra intuitioner. För att rekonstruktionsarbetet skall vara lösningsbart måste det också medföra något slags vinst, exempelvis i form av ökad logisk översiktighet och undanröjande av en del av den i vissa sammanhang besvärande oklarhet som plägar vidlåda vardagslivets begrepp.

Och detsamma kan sägas om Ekholms föreslagna begreppsrekonstruktioner: för att vara acceptabla bör de uppfylla det dubbla kravet att de någorlunda väl stämmer med våra språkliga intuitioner, med våra redan inarbetade begrepp, och att de dessutom på vissa vis är bättre än de existerande begreppen.

Hos Ekholm själv presenteras emellertid inte förfarandet på detta vis. Han talar inte om att rekonstruera begrepp på ett sådant vis att de föreslagna rekonstruktionerna stämmer med de redan existerande begreppen på väsentliga punkter och avviker från dem på sätt som tillför begreppen något värdefullt, till exempel ökad klarhet och logisk översiktighet. I stället presenterar han sitt förhållande som ett exempel på det som man brukar kalla för 'hypotetisk-deduktiv metod'.

Vetenskaplig forskning beskriver Ekholm, som åter bygger på Mario Bunge, på följande vis i avhandlingen (s 27):

"Förenklat innebär den sk vetenskapliga metoden enligt Bunge (ibid:252, 254) att

- 1) identifiera ett problem mot bakgrund av befintlig kunskap inom ett område,
- 2) utveckla hypoteser i form av förslag till problemets lösning,
- 3) pröva konsekvenserna av lösningsförslaget empiriskt eller teoretiskt med något slags prövningsteknik,
- 4) utvärdera hypoteserna mot prövningsresultaten och
- 5) formulera den nya kunskapen och eventuella nya problem."

Anders Ekholm lägger fram sitt projekt som ett stycke vetenskaplig forskning av detta slag: han identifierar ett problem, lägger fram hypoteser, prövar dessa hypoteser både empiriskt och teoretiskt, tar ställning till de framlagda hypotesernas hållbarhet, sammanfattar den nya kunskapen, och pekar på vidare problem. Det problem som han identifierar uttrycks med frågan: "Vilka är egenskaperna hos den helhet som bildas vid människans användning och upplevelse av byggnadsverken?" (s 11).

En av de hypoteser som läggs fram är att det vid människans användning och upplevelse av byggnadsverk uppkommer en helhet med nya egenskaper (s 14), och författaren föreslår vilka egenskaper det rör sig om. På vägen formuleras också andra hypoteser, t. ex. på s 134: "En av denna avhandlingens huvudhypoteser är att människan och hennes redskap bildar en ny systemfamilj, de sociotekniska systemen. Dessa system har framkommande egenskaper som aktiviteter och sociala roller och kan tillverka komplicerade artefakter." Som ett led i karakteristiken av systemet människa-byggnadsverk går författaren också igenom de egenskaper

som byggnadsverk har (s. 160-162), och också denna redogörelse verkar att läggas fram som en hypotes. En annan grundläggande hypotes i avhandlingen sägs vara att arkitekturkunskapens område är systemet människa-byggnadsverk (se s. 259: "A basic hypothesis in the thesis is that the object of architectural knowledge is the system man-building.").

Och Anders Ekholm säger sig ha undersökt i vilken utsträckning de framlagda hypoteserna överensstämmer med 'empiriska data': "som hjälp för utvärderingen av teorins empiriska konsekvenser finns hela tiden mina egna, genom praktisk projektering och forskningsverksamhet förvärvade, empiriska kunskaper om kunskapsobjektet", heter det på s. 28. Avhandlingen utmynnar i en lista på områden där vidare arbete kan utföras på grundval av de i avhandlingen framlagda definitionerna och allmänna teorierna om systemet människa-byggnadsverk (se s. 258).

Men detta är enligt min mening en vilseledande framställning av det som faktiskt sker i avhandlingen. Anders Ekholm skiljer inte mellan *hypotetiskt-deduktivt vetenskapligt arbete* och det inslag i vetenskapandet som består av *att utveckla och klargöra begrepp*. Begreppsrekonstruktioner pressas in i fållan empiriska hypoteser, kraven på goda begrepp identifieras med kraven på goda hypoteser; och därmed framstår också begreppsbyggnaden som teorikonstruktion.

Författaren har alltså enligt min mening en inadekvat självförståelse: han menar sig utföra *hypotetiskt-deduktivt arbete*, inklusive empirisk prövning av framlagda hypoteser och teorier: när han i själva verket utför en

begreppsanalys. Samma oklarhet kännetecknar för övrigt Bunges arbete.

Det är, tror jag, uppenbart att Ekholms arbete passar in i det andra mönstret, begreppsanalys, och inte i det första, hypotesprövning. Ekholm har till exempel inte utfört några experiment för att pröva sina hypoteser och han har heller inte inväntat speciella situationer som skulle kunna jämföras med exempelvis fysikernas observationer av speciella förhållanden vid solförmörkelser. Däremot har han i kraft av sin egen erfarenhet av existerande praxis och begrepp på arkitekturens område goda möjligheter att själv kunna ta ställning till de föreslagna rekonstruktionernas rimlighet och fruktbarhet, och det är, så vitt jag kan se, också vad han i själva verket gör.

Analyserna av de två mest centrala begreppen i avhandlingen kan illustrera det som just har sagts. Begreppet om *systemet människa-byggnadsverk* är avhandlingens kärna, och som ett led i klargörandet av detta begrepp analyseras också begreppet *byggnadsverk*. Med hjälp av dessa två begrepp kan avhandlingsförfattaren karakterisera arkitekturkunskapens område som undersökningar av system som består av människor och byggnadsverk, närmare bestämt de helheter som uppstår när människor använder och upplever byggnadsverk.

Analyserna av dessa begrepp bör inte uppfattas som vetenskapliga hypoteser, som goda forskare med uppbringande av sin kreativa fantasi eventuellt kan komma att falsifiera. Analyserna bör uppfattas som förslag till avgränsning av klassen av byggnadsverk och allmänt av arkitekturforskningens territorium. Om avgränsningarna

är givande eller inte får envar ta ställning till i förhållande till sina egna projekt och mål. Själv vill jag i detta sammanhang begränsa mig till att påpeka att definitioner och allmänt begreppsklargörande inte nödvändigtvis behöver anta den av Bunge favoriserade formen. Det traditionella sättet att definiera har varit att föreslå ett antal villkor som måste vara uppfyllda för att något skall falla in under det definierade uttrycket och man har traditionellt försökt att ange villkor som tillsammans är både nödvändiga och tillräckliga för detta. Sådana definitioner får alltså formen:

x är F om och bara om x är G,H,I,...

där 'F' är det uttryck som skall definieras (definiendum) och 'G', 'H', 'I' osv är de uttryck som används för att definiera 'F' (definiens). Anders Ekholms definition av byggnadsverk antar jag skall uppfattas som en definition av denna typ. Han föreslår på s 162 följande definition:

“Till klassen *byggnadsverk* hör ting med egenskaperna

- 1) att ha en artificiell markkonstruktion och
- 2) att bilda plats för människan vid olika materiella och kulturella aktiviteter. Som exempel kan nämnas aktiviteter som kräver påverkan av klimatet, skydd mot inkräktare, rum för vistelse, underlag för transporter samt estetiska och symboliska uttryck.”

Om man lägger till villkoret att byggnadsverk skall vara artefakter (jfr s 160), kan man sätta upp detta som en traditionell 'om och bara om' -definition:

x är ett byggnadsverk om och bara om

x uppfyller följande villkor:

- (1) x är en artefakt,
- (2) x har en artificiell markkonstruktion,
- (3) x bildar plats för människan vid olika materiella och kulturella aktiviteter.

Om detta är en bra definition eller inte beror, antar jag, på det sammanhang som den skall användas i. Att alltid kräva av arkitektorkunskapens objekt att de skall ha en artificiell markkonstruktion förefaller exempelvis mig olämpligt. Jag vet inte om mitt eget hus i Bergen från omkring 1880 har en artificiell markkonstruktion eller inte; det är ju fullt möjligt att det gick att bygga direkt på berget utan att göra något med grunden. Men att det är ett byggnadsverk som jag bor i tvivlar jag inte på.

Vi vet ju alla vad ett byggnadsverk är oavsett eventuella formella definitioner av detta. Vi är alla förtroagna med ett antal typexempel på byggnadsverk: huset som vi bor i, skolan som vi gick i, Taj Mahal och Keopspyramiden, slottet i Stockholm och så vidare och så vidare. Det naturliga sättet att avgränsa byggnadsverk är därför att erinra om sådana typfall. Allt som liknar dessa fall tillräckligt mycket (och vad detta innebär är delvis situationsbetingat) kan då också kallas för byggnadsverk.

Till nöds kan man till och med kalla åkrar och ängar för byggnadsverk, om vi tolkar Ekholm rätt på s 161. Om man t ex dränerar marken på ett visst ställe och förser ytan med "överbyggnaden jord" får man odlingsbar mark, och sålunda framställt odlingsbar mark vill han tydligen själv inkludera i klassen av byggnadsverk.

Kanske det - man kan tänka sig undersökningar och andra sammanhang där det är naturligt att låta odlingsbar mark och traditionella byggnadsverk hamna i samma bås.

Å andra sidan kan jag också tänka mig sammanhang där det kan vara naturligt att inkludera artefakter som inte i någon rimlig mening har en artificiell markkonstruktion i klassen av byggnadsverk (till exempel husbåtar, eller en hel stad som består av flytetyg, utan att kräva att dessa nödvändigtvis skall vara så pass fast förankrade att man kan tala om en markkonstruktion - om nu sjöbotten skall räknas som mark överhuvudtaget, vilket inte är helt givet).

Det alternativ till traditionella 'om och bara om'-definitioner som jag vill peka på är begreppsklargörande med hjälp av typiska fall och typiska motexempel ('paradigmatiska fall' som det heter ibland i Wittgenstein-traditionen). Både i vardagslivet och i humanvetenskaperna är detta faktiskt det allmänt praktiserade sättet att införa begrepp, som står att finna i praxis även på arkitekturforskningens område. Av och till kan man behöva företa mera strikta avgränsningar. Men strikta avgränsningar av ett slag, som innebär att vissa begreppsnehåll djupfrysas, skulle vara ett *nödvändigt* inslag i

vetenskapandet, tillhör myterna om vetenskapen. Också Anders Ekholm använder sig av begreppsklargörande med hjälp av typexempel. I den nyss citerade definitionen av 'byggnadsverk' talas det bland annat om "materiella och kulturella aktiviteter", och vad detta innebär klargör Ekholm omedelbart med att nämna några typiska exempel ("Som exempel kan nämnas aktiviteter som kräver påverkan av klimatet, skydd mot inkräktare, rum för vistelse, underlag för transporter samt estetiska och symboliska uttryck").

I Mario Bunges efterföljd skulle Ekholm i stället ha kunnat anföra de formella definitioner av 'materiella aktiviteter' och 'kulturella aktiviteter' som eventuellt finns i Bunges verk eller som kan tillverkas på samma läst som Bunges andra definitioner. Men förr eller senare kommer man alltid till de existerande begreppen från vardagslivet och det egna verksamhetsområdet (in casu arkitekturforskningsområdet), och då faller man med nödvändighet tillbaka på paradigmatiska fall. Och detta är, vill jag föreslå, inte mindre 'vetenskapligt' än att uppställa mer eller mindre formaliserade 'om och endast om'-definitioner.

Tore Nordenstam

Institutionen för Konstvetenskap i Lund: *Arkitekturritningar i skånska godsarkiv*.
(Utställningskatalog till en utställning i galleri Pictura, Lund, våren 1987.)

En utställning och en katalog

Kjell Krona
Projekteringsmetodik, KTH

“Internationella perspektiv och regional identitet anger inriktningen på ett projekt, som sedan 1983 arbetar med en serie analyser av 1800-talets skånska bebyggelse. En del av undersökningen gäller den urbana miljön, en annan koncentreras till de stora godsens byggnadsbestånd.” Så inleder professor Sten Åke Nilsson katalogen till utställningen *Arkitekturritningar i skånska godsarkiv*, arrangerad av Institutionen för Konstvetenskap i Lund.

I gårdsarkiven på våra stora gods finns ett mycket omfattande historiskt källmaterial, som ännu knappast har börjat tappas av historikerna på sin potential. Nu har arkiven på hittills ett dussintal gods i Skåne tillfälligt fått lämna ifrån sig sitt bebyggelsehistoriska material för genomgång och avfotografering. Ett interimis-resultat av detta har blivit denna utställning av ritningar och annat material hämtat ur arkiven. En påkostad och ovanligt fyllig katalog dokumenterar materialet, och är när detta skrivs det bestående materialet av utställningen – medan de vackra ritningarna tyvärr förts tillbaka till sina gömmor. Den

av många närda drömmen om ett arkivmuseum för arkitekturritningar i Lund, känns åter angelägen att aktualisera...

När man läser denna skrift, tycker man sig stå mycket nära en forskning i aktion; många av artiklarna verkar ha skrivits med arkivdammet fortfarande färskt i näsorna. Vi får t.ex. små fascinerande inblickar i Helgo Zettervalls kontobok – “jerngrindar” till Bosjö Kloster inbringade 10 kr, medan en ritning till en “Ladugårdsbyggnad å Skabersjö” blev kvittad mot några guld-fiskar till Zettervalls fontän... Texterna kompletteras av vackert reproducerade ritningar, som ibland också har behållit spår efter sina upphovsmän, som t.ex. Sibberns marginalanteckningar och uträkningar på planritningarna till Bellinga. Vi erbjuds också tillfälle att beundra Zettervalls skicklighet som akvarellist, långt ifrån den bild av torr tråkighet som ofta setts som utmärkande för hans arbeten.

*

1800-talet har ju länge varit en bortglömd eller ignorerad period – eller rättare sagt, det

enda som under lång tid intresserat forskarna har varit de byggnader och anläggningar som pekat framåt mot 1900-talets modernism – medan hela den s.k. stilarkitekturen länge setts med en mer eller mindre ohöljt ringaktning, kanske rentav med förakt. Under de senaste åren har dock detta börjat ändras; och i takt med att uppskattningen av denna tid har växt, har också allt fler forskningsinsatser riktats mot en mera objektiv kartläggning av detta århundrade.

Det skånska 1800-talet är speciellt intressant i detta avseende, då det präglas av en omfattande ny- och ombyggnation. I katalogen tecknar Siegrun Fernlund, en av huvudforskarna i projektet, bakgrunden till förändringen. Denna var ett resultat av en ekonomisk högkonjunktur, orsakad av framgången med de systematiska försök att kraftigt höja produktiviteten, som påbörjats redan under föregående århundrade. Ett välkänt led i denna rationalisering var utskiftningen av de tidigare byarna, något som i hög grad har format dagens skånska landskap.

Godsens uppsving ledde till tillväxt och utbyggnad av infrastrukturen, framförallt för tegelbruken och järnvägsnätet, men också för handeln i allmänhet. Behovet av både nybyggnation och upprustningar av äldre byggnader blir därför mycket omfattande, och byggnadskonsten upplever således också en högkonjunktur. I samband med detta får många av tidens mest kända arkitekter uppdrag i Skåne, och även flera arkitekter från Danmark etablerar en omfattande verksamhet.

*

Vi får bl.a. följa dansken Ferdinand Mehl Dahl, som ritat Alnarp och Örtofta; hans mindre kände landsman Henrik Stefens Sibbern, som bland annat ritat Bellinga; vi får följa drömmarna om medeltiden, som de tar sig gestalt i Lars Israel Wahlmans romantiska Hjularöd, men också i Theodor Wählins mera arkeologiskt sorgfälliga restaurering av Vegeholm; liksom spåren av Christian Zwingman och Isak Gustaf Clason. Men framförallt faller ögonen på några av Helgo Zettervalls många projekt: den aldrig utförda, mycket radikala omvandlingen av Skabersjö; restaureringen av Bosjökloster; och den stora ombyggnaden av Björnstorp.

Helgo Zettervall kan nästan ses en symbol för det nyvaknade intresset för 1800-talet. Längre misskänd och föraktad som stilarkitekten *par excellence*, har många av hans verk blivit hårt utsatta för ombyggnader och 'återställanden', som t.ex. i Lunds domkyrka – för att inte tala om de länge förda argumenten för att riva Allhelgonakyrkans tegel- och betonggotik. Under de senaste åren har dock ett nytt intresse för Zettervall vaknat, och den just slutförda restaureringen av universitetshusets aula kan stå som ett tecken på denna återvunna uppskattning av en av förra seklets mest anlitade arkitekter i södra Sverige.

Hans omfattande praktik företer dåtidens idealbild av arkitekten som spännande över hela skalan av uppdrag; inget är för stort eller för litet. I hans kontobok kan vi följa uppdragen: från ankhus, trädgårdspaviljonger och verandor, till omfattande nybyggnader och ombyggnader på de stora

skånska godsen. Också i sin formbehandling är Zettervall tidstypisk; han behärskar alla stilar, tillbakahållna när situationen så påkallar, lössläppta i en friare fabulering när tillfälle erbjuds.

*

En mer omfattande redovisning av det insamlade materialet kommer så småningom att publiceras. Man kan säga att utställningen och katalogen tecknar fragment; dels genom att det som nu redovisas bara skrapar av ytan på sitt material, dels genom att de ännu inte är sammanställda till en helhet där vi kan urskilja några mönster – annat än, som Sten Åke Nilsson skriver, "Den skånska identiteten har i många fall varit svår att finna". Och detta väcker obevekligen frågan om tillräckligheten av våra analysmetoder vid konfrontation med ett så pass rikt material.

Under 1800-talet exploderar vår kunskap om tidigare epoker, så väl som om andra regioner av världen, och influenserna, inte bara hos arkitektkåren utan också hos beställarna, ökar kraftigt i rikedom och mångfald. Detta reflekteras naturligtvis också i detta material. Den stora detaljrikedomen i materialet är ett problem i sig; vi kan skönja ett omfattande nätverk av ideer och influenser, som kan bli mycket svåra att ordna på ett begripligt sätt.

Frågan är om de konsthistoriska metoder, som traditionellt varit inriktade på enstaka objekt, konstnärer eller enehtliga utvecklingslinjer, är tillräckliga för att studera detta komplex – eller vad vi i så fall kan sätta i dessas ställe. Och just därför är denna utställning intressant för arkitektur-

forskningen utöver dess arkitekturhistoriska innehåll som sådant, genom att den ställer en fråga om metodik och möjlighet till förståelse.

Också inom arkitekturen brottas vi med samma svårighet – att förstå hur vi själva hanterar formanvändningens problematik, och hur vi bäst skall understödja denna process. Kan vi använda tidigare epokers former, och i så fall på vilket sätt – fritt för deras egen skull, eller tidsbundet, för att skapa associationer hos betraktaren? Just medeltidsromantiken har varit särskilt svårt att smälta för 1900-talet, i sin blandning av verklighetsförankring och drömerier. Att människor under tider av stora förändringar vänder sig mot äldre epoker är lätt att avfärda som nostalgi och rädsla för framtiden, men kanske ryms i detta också en intuitiv insikt om att äldre värden måste transformeras in i ny tid – ett projekt för att etablera en kulturell kontinuitet.

*

Det är några av de frågor som väcktes vid besöket på utställningen, och som aktualiseras vid en läsning av katalogen. Denna är som sagt både vacker och läsvärd, och förtjänar väl sin plats i bokhyllan.

Intressant i sig, är både utställning och katalog till slut också en viktig milstolpe i den pågående omvärderingen av 1800-talets byggnadskonst.

Kjell Krona